

ДО ПИТАННЯ ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЇ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ ДОКТРИНИ «RAISON D'ETAT»

Пічко Роман Сергійович

*кандидат юридичних наук, адвокат, доцент кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Як свідчать багаточисленні історичні приклади якщо держава прагне як мінімум регіонального лідерства або статусу гегемону в більш значній територіальній площині, важливою сферою її прикладної діяльності є зовнішня політика обов'язково підкріплена економічним впливом і військовим блоком. Класичними прикладами цього є Римська імперія, Франція XVII ст., Британська імперія та сучасні США.

Вакуум універсальної влади та сили, який утворився у Європі після укладання у 843 році Верденського договору опосередковано призвів до появи двох протиборчих політико-філософських концепції – світської імперської влади та духовної влади Папи Римського або *Universum Imperium* та *Universum Res Publica Christiana*. Довготривале політичне протистояння Імператора і Римського понтифіка мало прямий ефект – політичну суб'єктивізацію держав та їх правителів. Зокрема, один із радників французького короля Філіпа IV ввів політичну концепцію *rex in regno suo imperator est* (король є імператором в своєму королівстві). В подальшому Вестфальський мирний договір, яким завершилася Тридцятирічна війна фактично закріпив політичний демонтаж *Universum Imperium* та *Universum Res Publica Christiana* і домінування нової політичної реальності вираженої у концепції державного інтересу або *raison d'etat*¹.

«Батьком-ідеологом» концепції *raison d'etat* зазвичай вважають Макіавеллі. Однак практичні аспекти втілення цієї концепції як засобу державотворення та досягання блага держави розвинув саме кардинал Рішельє.

Принцип *raison d'etat* припускає, що благополуччя держави виправдовує застосування будь-яких засобів для забезпечення державних інтересів, що замінювало середньовічне уявлення про універсальність моралі. *Raison d'etat* і його подальший розвиток у ідею рівноваги сил прийшли на місце ностальгії за універсальною монархією і давали втіху, що кожна окрема держава, переслідуючи власні егоїстичні інтереси, тим чи іншим чином сприятиме безпеці та прогресу всіх інших. Отже в XVII ст. базуючись на філософсько-політичних

¹ Martin Levi van Creveld. *The Rise and Decline of the State*, Cambridge University Press, 1999. p. 78

працях Макіавеллі та практичній діяльності кардинала Рішельє антично-середньовічна концепція моральних цінностей та блага як теологічного аспекту діяльності людини була замінена принципом *raison d'etat*. Цей принцип достатньо швидко укоренився в зовнішній політиці тогочасних держав і фактично нікуди не зник і по наш час².

Raison d'etat вимагає від політика та державного лідера добиватися переваг над суперниками та іншими державами за допомогою засобів, які не є контрпродуктивними; а цього доводиться побоюватися, якщо застосовувати на практиці не найбільш педантичні методи Макіавеллі³.

Один із найвпливовіших американських істориків початку ХХ ст. Чарлз Остін Бірд для наукового опису зовнішньополітичної діяльності держави запропонував замість терміну «державний інтерес» використовувати визначення «національний інтерес». Однак така заміна не призвела до суттєвої зміни сутності принципу *raison d'etat*, вона скоріше доповнювала його новою акцентацією. Це виходить з того, що в своїй філософській основі принцип *raison d'etat* дає раціональну основу поведінці окремих держав, але не відповідає на настійні вимоги створення світового порядку. Концепція вищих інтересів держави могла призвести до претензій на верховенство або встановлення рівноваги сил. Але сама рівновага сил рідко виникала внаслідок заздалегідь продуманих розрахунків. Зазвичай рівновага сил стала результатом протидії спробам певної держави панувати над іншими. Сам успіх політики *raison d'etat* залежить від правильної оцінки співвідношення сил. Нажаль, консенсус щодо характеру рівноваги сил, зазвичай, досягається за допомогою періодичних конфліктів, які до появи ООН були звичайним засобом розв'язання зовнішньополітичних спорів та претензій (хоча спроба зміни цього стану була зроблена у 1713 р. французьким абатом де Сен-П'єром підчас Утрехтського конгресу), а з 1945 р. стали викликом архітектури колективної безпеки⁴.

4 жовтня 1957 року для людства космос перестав бути чимось далеким та недосяжним, але став фронтіром усієї людської цивілізації. Опанування космічного простору розпочалося на тлі протистояння СРСР та США, що отримало назву «Холодна війна». Тому не дивно, що до трьох існуючих сфер військового протистояння – земля, вода та повітря в середині ХХ ст. долучилася четверта – космічний простір. Саме військове освоєння космічного простору розпочалося запуском СРСР в 1961 р. космічного супутника «Зеніт-2», основним призначенням якого було фотоспостереження земної поверхні.

Активна роль ООН та політичний консенсус тогочасних наддержав привели до прийняття 19 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН своєї «космічної конституції» – Договору про принципи діяльності держав з дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. Цей договір став підґрунтям усього *Corpus*

² Henry Kissinger. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994., p. 47.

³ F. R. Ankersmit (2002) *Political Representation*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, p. 44.

⁴ Henry Kissinger. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994., p. 55.

Juris Spatialis Internationalis. Знайомлячись з його текстом ми з одного боку, бачимо закріплення, що дослідження та використання космосу є надбанням всього людства та здійснюються на благо та в інтересах усіх країн, а з іншого – проголошення використання космічного простору та небесних тіл виключно у мирних цілях із заборонаю розміщення в космічному просторі будь-яких об'єктів з ядерною зброєю або будь-якими іншими видами зброї масового знищення, створення військових баз та аналогічних споруджень⁵.

Отже мир та співробітництво це прийнята всіма державами ідеологія народжуваного у 60-рр. ХХ століття космічного правопорядку.

Генеральна Асамблея відзначила, що розвиток космічних технологій та техніки безпосередньо повинен слугувати саме використанню і дослідженню космічного простору у мирних цілях, поліпшенню життя людей. Однак, повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 р. ще раз підкреслює вразливість як космічного простору і космічних технологій, так і міжнародного космічного правопорядку як такого. Космічні технології, які повинні покращувати життя людей, прокладаючи їм шлях у майбутнє, сьогодні державою-агресором, широко використовуються у веденні своєї загарбницької війни. Зокрема, росія використовує систему супутникової навігації для наведення своїх ракет на цивільні об'єкти в Україні, супутникове телебачення для низькопробної та масової пропаганди тощо.

Закріплений в міжнародному космічному праві принцип часткової демілітаризації космічного простору сьогодні знаходиться під ударами нового протистояння держав, які претендують на регіональне чи світове лідерство.

Сьогодні декларується, що оборона держави як прояв національного інтересу включає в себе і здійснення оборонних заходів щодо недопущення ударів із космосу. Однак, по суті, такі заходи приводять к поступовій мілітаризації космічного простору через нарощування обороноздатності.

В березні 2001 р. росія утворила космічні війська, що відповідають за військові операції в космосі. 19 листопада 2019 р. 29 країн-членів Північноатлантичного альянсу (НАТО) оголосили космос окремою сферою проведення операцій. 20 грудня 2019 року військові космічні сили були утворені в США. Згодом – у Франції, Німеччині та інших державах.

Не дивлячись, що в обставинці припинення «холодної війни» та серії великих договорів щодо роззброєння наприкінці 1980-х років США та СРСР, а потім і росія згорнули свої програми протисупутникових засобів в 2022 р. на тлі успіхів ЗСУ та підтримки західними партнерами України, росія-держава-агресор заявила, що вона може розглядати як свої законні цілі західні комерційні супутники, якщо їх використовують для допомоги Україні у війні. На це, США відповіли, що американські сили дадуть відповідь у разі атаки на будь-яку американську інфраструктуру, у тому числі і супутники. І це повністю відповідає

⁵ С. Р. Карпенко, Р. С. Пічко, І. Л. Степанов, С. В. Шевцов. Загальна теорія космічного права: підручник. Київ: ВД «АДЕФ-Україна», 2022. С. 77

Національній космічній стратегії, що була прийнята США 23 березня 2018 р. Зокрема, в ній зазначено, що будь-яке шкідливе втручання або атака на критично важливі компоненти космічної архітектури США зустрине передбачувану відповідь у той час, у тому місці, тим способом та в тій області, які самостійно визначає США⁶.

Зі свого боку Китай вважає, що супутники системи Starlink загрожують його державним інтересам. Згідно з документом дослідників Пекінського інституту стеження та телекомунікаційних технологій, підпорядкованого Народно-визвольній армії, Китай повинен розробити стратегії, що уможливають у разі необхідності фізично знищити супутниковий інтернет Starlink, оскільки він «становить ризики та небезпеку для суверенітету та національної безпеки Китаю»⁷.

Саме тому, військова діяльність у космічному просторі є одним із найважливіших, а також суперечливих питань міжнародного космічного права в контексті міжнародної та національної безпеки. Сьогодні космічні засоби використовуються для підтримки військових операцій на землі та стали невід'ємною складовою стратегій національної безпеки та оборони більшості держав.

Міжнародне космічне право змогло досі зберігати космічний простір вільним від військових протистоянь. Тим не менш, через деякі критичні недоліки, такі як відсутність ясності щодо законності розгортання та випробування звичайних озброєнь у космосі та способів актів самооборони в космосі, правовий режим космічного простору може бути не в змозі досягти мету «збереження мирного космосу для людства» в наступні десятиліття. Дійсно, як наслідок зростаючої залежності сучасних держав від використання космосу, у них може виникнути спокуса вдаватися до військової сили для захисту своїх цінних космічних об'єктів та національних інтересів у космосі (та на Землі) не дивлячись на його інтернаціональний статус і фактичну десуверенізацію⁸.

Вже сьогодні необхідно доповнювати існуючу нормативну базу, що регулює використання космічного простору у військових цілях, положеннями, спрямованими на забезпечення більш високого рівня безпеки космічних об'єктів і збереження мирного характеру космічного середовища. І дійсно, Україна може грати в цьому контексті провідну роль. Не стільки через те, що ми є космічною державою, а виходячи з фактичного контексту сьогодення.

⁶ New National Space Strategy emphasizes «America first» policies. Електронний ресурс: <https://spacenews.com/new-national-space-strategy-emphasizes-america-first-policies> (дата звернення 03.04.2023).

⁷ SpaceX Starlink Маска під прицілом китайських військових? Електронний ресурс: <https://www.dw.com/uk/spacex-starlink-ilona-mask-pid-prytsilom-kytayskykh-viiskovykh-a-62011269/a-62011269> (дата звернення 03.04.2023).

⁸ HANDBOOK OF SPACE LAW Edited by Frans von der Dunk (2015). Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA. p. 381